

HİNDİSTAN'DAKİ MEMLÜKLER SULTANLIĞI DEVLETİ VE MİSİR'DAKİ MEMLÜKLER SULTANLIĞI DEVLETİ ARASINDA -KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME-

es-Seyyid Abdulaziz SÂLİM*
(Çev. Altan ÇETİN)**

ÖZET

Tercüme edilen bu makalede, Hindistan Memlûk Sultanlığı ile Mısır Memlûk Sultanlığı karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma siyasi ve sosyal olmak üzere pek çok yönden yapılmaktadır. Makalede ilk olarak Hindistan Memlûk Sultanlığının genel bir tarihi bulunmaktadır. Bunu takiben ise Mısır ve Hindistan Memlûk Devletleri'nin karşılaştırması yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Hindistan, Memlûk, Türk, Tarih

Hindistan'daki Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu, Sultan Mu'izzu'd-Dîn Muhammed el-Gûri'nin memlûku olan Kutbu'd-Dîn Aybek'dir. Bu Sultan zamanında Gûri kuvvetleri Yukarı Sind'in birçok şehrine hakim olmuş ve Hindistan ülkesine girmişlerdi. 575h./1179m. senesinde Peşaver şehri ve Hüsrev el-Gaznevî'nin 555h./1160m. ve 582h./1182m. arasında hâkim olduğu son kalesi Lahor'u ele geçirdiler. 577h./1186m. yılında Husrev Muhammed, el-Gûri'ye hediyeler yollamak ve oğlunu rehin göndermek suretiyle ona karşı iyi niyetini göstermeye çalışmıştır. Muhammed el-Gûri Lahor ve çevresinden ayrılarak bütün Lahor eyaletini işgal etmiştir. Husrev bu durumda müstahkem bir yer olan Siyalkot kuşatmasında Muhammed el-Gûri'nin kuvvetlerine karşı çıkan Kehker (Gakhar) kabilesinden yardım istemek zorunda kaldı. Ancak bu

* Prof. Dr., İslâm Tarihi Medeniyeti ve İslâmî Eserler Profesörü ve İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

** Doç. Dr., Gazi Üniv. Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü. Bu tercüme için bkz. Prof. Dr., Seyyid 'Abdulaziz Sâlim, "Beyne Devleti Selâtini'l-Memâlik fi'l-Hind ve Devleti Selâtini'l-Memâlik fi Misr Dirâse Mukârene", *Sa'id Âşûr ileyhi fi 'Id Milâdi's-Seb'In*, Kahire, 1992, s.191-208'de yayınlanmıştır. Makale Arapça aslına Türkçe'ye tercüme edilmiş ve verilen dipnotlar makalenin aslına uygun olarak çevrilmiştir. Çevirisi yapılan çalışma birinci elden bir kaynak olmadığından çalışmadaki fikirler ve diğer hususlara çok zaruri olmadıkça açıklama getirilmeyerek değerlendirme konusu sahanın mütehasıslarına bırakılmıştır. (Ç.N.).

kaleyi kuşatmaları fayda vermemiş ve kuşatmayı kaldırıp Lahor'a çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum Hüsrev'in çöküşünü hızlandırmış ve el-Gürî'nin 582h./1186h. işgalini sağlamış ve Sind ile Pencab'taki hakimiyetini kuvvetlendirmiştir. Bundan sonra Behâtende vilayetinde bulunan güçlü er-Racbût Racaları üzerine yönelmesi gerekiyordu. 587h./1191m. yılında gerçekleşen çatışmada Târain savaşında çok ağır bir yenilgi aldı. el-Gürî bu yenilgiden Racbûtların savaş taktikleri ve bunlara karşı koyma konusunda yararlanmıştı. Onun daha önce Gaznelilerle yapılan savaşlardan tecrübeli olan Tâcu'd-Dîn, Kabâca, Yıldız, Harmil, Aybek gibi kahraman komutanlarından dolayı bu konuda bir sıkıntısı olmadı. Racbût ile savaş yeniden başladığında Racbût kuvvetleri çok ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Arkasından Delhî ve Ecmîr halklarının tam olarak itaatleri sağlanmıştır.

Kutbu'd-Dîn Aybek bu savaşlarda ordusunun yıldızıydı. O, el-Gürî'nin kuvvetlerini zafere ulaştıran komutandı. Bu sebeple el-Gürî, Hindistan'da ondan gördüğü sadakat, yüksek idarî ve askerî yetenekleri sebebiyle ona Nâibu's-Saltana görevini vermiştir. Daha sonra el-Gürî Hindistan'da hakimiyetini sağlaması görevini ona bırakarak Gazne'ye dönmüştür. Aybek, Delhî ve Ecmîr'i Gürîlerin hakimiyetini kabul eden Racbût'a bırakırken Hindistandaki ilk karargâhı olan Kuhrâm'a yerleşti.

Racbût, Gürî idaresine karşı isyan etmek isteyince Aybek onları saf dışı ederek 588h./1192m. senesinde Delhî'yi ele geçirmiştir. Daha sonra onlara bağlı bölgeler olan Mirvet, Bârân, Dev-Ab'a saldırarak istila etmiştir. Bundan sonra konumunun uygunluğu ve buradan Pencab'a hakim olabilmesi sebebiyle Delhî'yi Hindistan'daki idaresinin başkent ve merkezi olarak edinmiştir. Aybek'in gerçekleştirdiği bu büyük başarı memlûk emirlerinin kıskançlığına yol açmış ve samimiyeti hususunda Muhammed el-Gürî nezdinde onu çekiştirmeye başlamışlar sonunda Sultân Aybek'i Gazne'ye çağırmıştır (589h./1193m.). İbn Battûta'da Sultan Şihâbu'd-Dîn Muhammed b. Sâm el-Gürî'ye Aybek'in Hindistan'a tek başına hakim olmak istediği bilgisinin ulaştırıldığından bahsedilmektedir. Kutbu'd-Dîn Aybek kendisini itham edenlerin haberi olmadan 590h./1194m.'de gelerek Sultanın huzuruna çıkmıştır. "Ertesi gün sultan tahtına oturmuş ve Aybek'de görünmeyecek bir şekilde tahtın alt tarafına oturtulmuştu. Onu küçük düşürmeye çalışan iftiracı nedimler ve ileri gelenler de gelmişlerdi. Bunlar da oturduktan sonra Sultân Aybek'in durumu hakkında nedimlere sorduğunda onun isyankâr ve muhâlif olduğundan söz ettiler.

Aybek'in mülkü ele geçirme iddiasında olduğunu söylediğini ifade ettiler. Sultan ayağını tahtına vurarak ve ellerini sıkarak "Ey Aybek" dedi. O da "Buyur" diyerek ortaya çıktı, diğerleri de şaşırıp kalarak yeri öpmeye çalışmışlardı. Sultan onlara: "Sizi bu suçunuzdan dolayı affediyorum ancak bir daha sakın Aybek hakkında bu şekilde konuşmayın" dedi. Aybek'e de Hindistan'a dönmesini emretti ve o da dönmüştü.(590h./1194m.)"¹ Bundan sonra Aybek Hindistan'da Sultân'ın naibliğini samimiyetle sürdürmüş ve onun topraklarını genişleterek Kunûc, Benâres ve Esnî'yi 595h./1198m.'de hakimiyeti altına almıştır². Bunun ötesinde 600h./1203m. yılında Gazneliler karşısında uğradığı ağır yenilgi sonrasında Sultan Muhammed el-Gûrî yanına geldiğinde elinden gelen bütün desteği vermekte tereddüt etmemiştir. Memlûku Tâcû'd-Dîn Yıldız Gazne'yi ele geçirdiğinde, Gazne yolunda olan Muhammed el-Gûrî bazı Hintli Kehker(Gahkar) kabilesi üyelerince akşam namazını kılarak suikasta uğramıştır.

Hindistan'da Memlûk Devleti'nin Kurulması

Sultan Muhammed el-Gûrî çok sayıda Türk Memlûk temin etmişti; onlardan çok miktarda satın alıyor, eğitimleri ve savaş için hazırlanmalarıyla ilgileniyordu. Onları kendi evlatları mesâbesinde görüyordu. O, bu bakımdan Mısır ve Suriye Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necmu'd-Dîn Eyyûb'a benzer. O da pek çok Türk memlûk satın almış ve onların eğitimi için Ravza Kalesini³ tahsis etmişti. Bu kale Bahrî Memlûkler kalesi olarak bilinmekteydi. Bu memlûklerin en yüksek komuta mevkielelerinde bulunmaları yine es-Sâlih Eyyûb'un ez-Zâhir Ruknu'd-Dîn Baybars, Fârisu'd-Dîn Aktay, 'İzzu'd-Dîn Aybek et-Turkmânî es-Sâlihî'ye ve Sultan el-Gûrî'nin memlûklerinden Kirmân vilayetine komuta eden Tâcû'd-Dîn Yıldız, Sind'de Nâsîru'd-Dîn Kâbaca ve Delhi'de çok önemli bir yeri olan Kutbu'd-Dîn Aybek'e dayanması bu benzerliklerdendir.

Muhammed el-Gûrî vefat ettiğinde arkasında bir kız çocuğundan başka bir halef bırakmamıştı. Bu sebeple ondan sonra kimin Sultan olacağı meselesi ortaya çıkmıştı. el-Gûrî akrabalarından veya aile üyelerinden ve zor zamanda kendisine destek vermeyen ve Tarâin savaşından sonra kendisini yalnız bırakan

¹ İbn Battûta, *Rihle İbn Battûta*, Beyrut, 1960, s.421.

² Ahmad (M.A.); *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi*, Lahore, 1949, s. 134.

³ el-Makrizî, *el-Hittat*, Beyrut Baskısı, III, 93.

el-Gûrîlerin ileri gelenlerinden de hiçbirine güvenmemişti. Maiyetindeki ileri gelenlerden birinin kendisine halefi olarak saltanata kimi bırakacağını sorduğunda onun ehemmiyet vermeden şöyle dediği zikredilir; "Geçmişteki sultanların bir ya da daha çok erkek çocuğunun olması mümkündür; ancak o yani Muhammed el-Gûrî'nin yerine ülkesinin minberlerinde adını okutacak olan binlerce samimi memlûkunu getirecektir."⁴ Bu ifadeler onun aile üyelerine karşı olan güvensizliğini, onlardan ve Gûrî komutanlarından ümidini kesmiş olduğunu göstermektedir. Bununla beraber o ümidini memlûklerine bağlamıştı ki büyük tarihçi Minhâc (Cüzcânî) kitabı "*Tabakât Nâsiri*"de şöyle söz eder; Muhammed el-Gûrî Türk köleler edinmeye tutkundu. O çok sayıda bu memlûklerden satın almıştı. Bunlardan Yıldız, Aybek ve Kabâca gibi bazıları komutanlıkta büyük şöhret sahibi olmuşlardı. Çocukken satın alınan Yıldız gözetim altına alınarak eğitilmiş ve büyüdüğünde kendisine Kirmân'a yöneticiliği gibi çok önemli görevler verilmiştir. O -Muhammed el-Gûrî-memlûklerinin ileri gelenlerini birbirine daha güçlü bağlanması sağlamak amacıyla Yıldız'ın kızlarından birini Aybek'le, diğer birini ise Sin vilayetinde Uç'u idare eden Nâsiru'd-Dîn Kabaca⁵ ile evlendirmiştir.

Muhammed el-Gûrî beklenmedik bir şekilde aniden öldüğünde kardeşinin oğlu Mahmûd b. Giyâsu'd-Dîn Muhammed babasından miras olarak aldığı Gûr vilayeti ile yetindi. Zira o, Hind fetihleriyle ilgili birçok meselenin içine atılmaya istekli değildi. O-Mahmûd- Hindistan'ın tamamen ölen amcasının başarısı olduğu ve bunun mirasında ilk sırada memlûklerinin olduğuna inanıyordu.⁶ Muhammed el-Gûrî'nin ani ölümü onun memlûklerinin ileri gelenleri Yıldız, Kabâca ve Aybek'in Hindistan'ın idaresinin paylaşılması için yeni bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Ancak bu gelişme idareyi ele geçirme yolunda aralarında ayrılık ve çekişme kapısını da aralamıştı. Onlar kölelikten çok sıkıntı çekmişlerdi. Bunun için Sultan Mahmûd'tan kölelikten azad edilmelerini istediler. O, Sultan Muhammed el-Gûrî'nin hukukî mirasçısı olması sebebiyle bunu yapabilecek tek kişi idi. Mahmûd Tâcu'd-Dîn Yıldız ve Kutbu'd-Dîn Aybek'e azâdlık belgelerini göndermekte hiç tereddüt etmedi. 603h./1206'da Yıldız'a Gazne bölgesinin, Aybek'e Hindistan'ın idaresini verdi. Ancak Yıldız Gazne'nin yöneticiliğiyle yetinmeyerek hâkimiyetini Sind bölgesine de taşıdı.

⁴ Prasad (L) : *A Short History of Muslims in India*, Allahabad, 1939, s.78.

⁵ Mihhaj (Cüzcânî) (S.) : *Tabaqati-Nâsiri*, Çev. H.G. Raverty, bib Indica, 1897.

⁶ Ahmad, *Early Turkish Empire of Delhi*, s.99.

Bu sebeple Aybek'le çekişmeye başladı. Bu şekilde Hindistan Nâibü's-Saltanâtı Aybek'le arasında mücadele başladı. Yıldız hiç tereddütsüz Pencab'a saldırdı ve Lâhor'u işgal etti. Bu sırada Aybek de ona karşı koymak üzere hazırlandı. Aybek, Yıldız'a üstünlük sağlamayı başararak 603h./1206m. yılında Pencab ovasında onu yenilgiye uğrattı. Aybek, Gazne'ye doğru ilerledi ve burayı kırk günde işgal etti. Bu sırada askerleri şehirde karışıklıklar çıkarttılar. Bu durumdan bunalan şehir halkı Yıldız'da yardım istedi. Yıldız'ın ani saldırısı sonucunda savaş Aybek'in yenilerek karşı koyamadan Lahor'a kaçmasıyla sonuçlandı. Bundan sonra Yıldız 613h./1216m. senesinde ölene kadar hâdiselerle dolu dokuz sene boyunca Gazne'yi idare etti. Kabâca'ya gelince o, Aybek'in kölesi olarak kalmıştır. Aybek'in 608h./1216m. yılında ölümüne kadar zaman zaman bağlılığını bildirmek üzere, Delhî'ye gelmiştir. Bu dönemde genişleme başlamış ve birçok Hind şehri ele geçirilmiş; Multân, Dibâl ve 'Akrân istila edilmiştir. Kabâca 625h./1228m. yılında Delhî Sultanı İltutmuş tarafından yenilgiye uğratılıncaya kadar bu bölgelerin idaresini elinde tutmuştur.

Aybek Devrinde Delhî Sultanlığı

Muhammed el-Gürî'nin öldürülmesinden sonra Türklerin ileri gelenleri ve komutanlar 603h./1206m. yılında Kutbu'd-Dîn Aybek'e sultan olarak biat ettiler. Lahor'un bütün camilerinde hutbede adına dua edildi. Bu sırada ona Bengal emîri Bahtiyar Halacî, Sind vilayetinin önemli şehirlerinden Multan ve Uç Emiri Kabâca da biat etmişlerdi. el-Gürî'nin memlûkleri onu sultan olarak kabul etmişlerdi. Ancak Kutbu'd-Dîn Aybek el-Gürî'nin hayatta olduğu devirde veliahd olarak ilan edilmemiş; bilakis o saltanatı uzun süren siyâsî-askerî mücadeleleri, savaş tecrübesi ve yüksek idarî yeterliliği sayesinde elde etmişti. Sultan Muhammed el-Gürî'ye halef olmaya ve Hindistan'da bir Memlûk Devleti kurmaya en layık kişi, el-Gürî'nin komutanları içinde en kudretli olan, bu bölgelerin halkıyla en çok ilişkide bulunan, Gazne'de idaresini elinde bulunduran nüfuzu ve gücüyle Türk memlûk emirleri arasında en önde bulunan Tâcu'd-Dîn Yıldız'ın kızıyla evlenmiş olan bir kişi olmalıydı. Aybek'de bu topluluğun komutanı ve lideri olacak bütün meziyet ve sıfatlar toplanmıştı. Bunun yanında Abbâsî halifesinin onun sultanlığını onaylaması onun durumunu hukukîleştirilen en önemli âmidli.

Aybek kendisiyle aynı ismi taşıyan bir Türk kabilesine mensuptur. Çocukluğunda Türkistan'da kabilesinden kaçırılarak Nişabur'un köle pazarında

satılmış ve Ebû Hanîfe'nin soyundan gelen Nişâbur kadısı Fâhru'd-Dîn 'Abdu'l-Azîz el-Kûfî tarafından satın alınmıştır. O, Aybek gözetimini ve oğluyla birlikte Nişâbur medreselerinden birisinde eğitimini üstlenmişti. Aybek çocukluk çağlarında savaş/binicilik (Furûsiyye) sanatlarını ve ok (nuşşâb) ve mızrak atmayı öğrenmişti. Edebiyat ve dil konularında derinleşip; Arapça ve Farsça dillerinde bilgisini geliştirdi. Efendisinin kadının ölümünden sonra ikinci defa Gazne çarşısında bir esir tüccarına satıldı. Bundan sonra Türk köleler edinmeye çok önem veren Muhammed el-Gûrî ondaki zeka parıltısını, kültürünün genişliği ve savaş yeteneğini görmesi üzerine onu satın aldı. Bu özellikler onun sultan nezdinde makamının yükselmesini sağlamıştır. Aybek efendisine bütün sadakati, samimiyeti ve sevgisiyle hizmet etti. Sultan onu emîr âhûr görevine getirdi. Hind bölgesine olan bütün askerî seferlerinde onu kullanıyordu. Aybek, 608h./1210m. yılında çok tehlikeli bir kaza geçirmiş, atından düşerek boynunu kırmıştır. Aybek'in Delhî'ye nâibu's-saltana olarak atandığında ilk dönemlerde yaptığı en önemli iş Delhî de Kuvvetu'l-İslâm Camii ve onun Kutb Menâr olarak bilinen minaresinin inşasına başlamasıdır. Ancak o bu inşaatın sonunu görememiş, kendisinden sonra gelen İltutmuş bu işi devam ettirmiştir.

Kutbu'd-Dîn Aybek'den Sonra Gelen Memlûk Sultanları

Aybek öldüğünde onun yerine memlûku ve komutanlarının önde gelenlerinden Şemsu'd-Dîn İltutmuş geçmiştir. Bu kişi Hindistan'daki Memlûk Sultanlığının ikinci en meşhur sultanıdır. İltutmuş'un babası çocukları arasında en çok onu tercih ediyordu. Bu durum diğer kardeşleri arasında ona karşı kıskançlığa sebep olmuştu. Bu yüzden ondan kurtulmaya karar verdiler ki bu sıralarda daha o küçük bir çocuktuk. Köle tüccarlarından bir kişiye onu sattılar. Daha sonra köle tüccarı onu ikinci defa Buhâra'da satmıştı. Bunun ardından üçüncü kez Gazne'de satıldı. Aybek onu elli bin dirheme Delhî'de satın aldı. Aybek onunla kendi oğullarından biriymiş gibi ilgilendi ve kısa sürede mevkiyi yükseldi. Ser-Candâr mevkiine geldikten sonra Emîr Şikâr oldu. Daha sonra Aybek onu Hısn-ı Gevâliyyor vilayetine tayin etti ve buraya Bârân'ı da ilave etti. Daha sonra ona Bâdvân denilen bölgeyi iktâ olarak verdi. İltutmuş pek çok savaşta Aybek'le beraber cesaretle savaştı. Pencab'ın kuzeyinde Kehker'e hâkim olmayı başardı. Bu sebeple Muhammed el-Gûrî kendisine şeref elbisesi hil'at vererek Aybek'e ona ilgi göstermesini tavsiye etti. Aybek onu azâd ederek emîru'l-ümerâ lakabını verdi. Kutbu'd-Dîn Aybek kendisinden sonra sultanlığa

oğlu Arâmşâh'ı bırakmıştı. Ancak o saltanata ehil değildi. Aybek'in kızının kocası olan Şemsu'd-Dîn İltutmuş onu memlûk emirlerini yardımıyla tahttan indirerek 608h./1210m. yılında Delhî'de tahta oturdu. İltutmuş sultanlığının başlarında muhtelif meselelerle karşılaştı; ancak bunların üstesinden gelebildi. 626h./1228m. senesinde Abbâsî halifesi el-Mustansır Billah Hindistan'daki sultanlığını tanıyarak ona Nâsîrü Emîri'l-mü'minin lakabını verdi.⁷ Bunun Hindistan'daki Müslümanlar arasında yerini korumasında önemli bir etkisi olmuştur. Saygınlığı da-böylece- artmıştır. O, doğu bölgelerindeki Haliçli düşmanlarına üstünlük kurmayı başarmıştır. İltutmuş daha sonraki devirlerini devletin topraklarını genişletmeye çalışarak geçirmiştir. Ancak birbirini takip eden savaşlar onun sağlığını etkilemiş, Delhî'de 633h./1235m. yılında vefat etmiştir. İltutmuş Hindistan Memlûk Sultanlığı Devletinin gerçek kurucusu sayılmaktadır. Kutbu'd-Dîn Aybek memlûklerden Hindistan'ın idaresine gelen ilk kişi olmasına karşılık Muhammed el-Gürî'nin vefatından sonra beş seneden fazla yaşayamamıştır. Bu süre devletin devamı ve yapısını sağlamlaştırdığını belirlemek bakımından yeterli değildir.

İltutmuş'un yerine, babasının arzusunun hilâfına oğlu Ruknu'd-Dîn Firûz geçmiştir. İltutmuş kızı Raziyye'yi kardeşlerinin yerine bu iş için düşünüyordu. Zira erkek kardeşleri gevşeklikleri, idarî işlere karşı olan ilgisizlikleri ve eğlence hayatına düşkünlükleriyle bilinmekteydiler. Raziyye ise isabetli görüşleri, olayları değişik yönlerden değerlendirebilmesi ve eskimiş toplum geleneklerinden bağımsız kalabilmesi gibi özelliklerle tanınmaktaydı. Kendisinde adaletli ve güçlü bir yöneticinin özelliklerini toplamıştı. İltutmuş vefatından önce emirlerin, ileri gelenlerin ve devletin önemli kişilerinin itirazına rağmen, kızı Raziyye'yi kendisine vâliht olarak ilan etmişti. Belki de onun bayan olması nedeniyle Raziyye'nin yerine İltutmuş'un büyük oğlu Ruknu'd-Dîn Firûz'a biat ettiler. Firûz zevk ü sefaya eğilimi ve devlet işlerinden uzaklığı ile bilinmekteydi. Onun kısa idaresi (633-634h./1235m.) sırasında memleketin durumu karışmıştır. Annesi Şâh Türkân emirlerin baskısı altındaki ülkenin işlerinin idaresini ele almıştı. Raziyye bu fırsatı Kuvvetü'l-İslâm camisinde düzenlediği toplantıya Delhî halkını davet ederek kardeşi Ruknu'd-Dîn Firûz ve annesi Şâh Türkân'dan kurtulmak için değerlendirdi.

⁷ İltutmuş 626h. yılında Halife tarafından resmî hükümdar olarak tanındı. Halife ona hil'at, siyah sancaklar, Abbâsîlerin alametlerini gönderdi. Böylece İltutmuş halifeden yetki (taklîd) alan Hindistan'ın ilk sultanı oldu. Bu tarihten itibaren bastırıldığı gümüş paralara kendi isminin yanına Abbâsî halifesinin ismini de yazdırdı.

Raziyye, Şâh Türkân'ı küçük kardeşi Kutbu'd-Dîn'i öldürmekle suçlamıştı. Zira o oğlu Firûzşâh saltanatı tek başına kalması için Raziyye'yi öldürmeye niyetleniyordu. Raziyye Delhi'de sultan olarak ilân edilmiştir. Bu sırada Firûzşâh Delhi'de bulunmuyordu. Delhi'ye döndüğünde yakalandı ve Raziyye'nin emriyle öldürüldü.

Raziyye, İltutmuş'un seçkin hanımlarından birinden olan kızıdır. Çocukluk günlerinden itibaren kendisini hemcinslerinden farklı hissetmekteydi. Saltanat tahtına başkenti olan Delhi halkının desteği ile oturmuştu. Bu hareket babasının devletinin vezirlerinin ve ileri gelenlerinin kadın olması sebebiyle itirazlarına rağmen onu veliahtı olarak ilan eden vasiyetinin yürürlüğe konması anlamı da taşımaktaydı. İltutmuş, Raziyye'ye muhalif olan idarecilere devlet onun yöneticilikteki yüksek kabiliyetini göstermek için devlet işlerinde pay sahibi olması için teşvik etmekteydi. -İltutmuş- Racbûtanâ bölgesinde Gevâliyor kalesine yönelik seferi sırasında onu Delhi'de nâibi olarak bırakmıştı.

Raziyye çok büyük bir siyasetî yeteneğe ve idarecilik kabiliyetine sahipti. Çok küçük yaşlarda dinî kültür almıştı. Ancak bir kadının idareyi ele alması ve onlara hükmetmesi Hindistan'daki çok sayıda Memlûk emirini⁸ ve bölgelerin komutanlarını rahatsız etmiş, bu sebeple onun kısa iktidarı (634-638h./1236-1240m.) karışıklıklar ve fitneler içinde geçmiştir. O, İltutmuş'un ölümünden⁹ sonra nüfûz kazanmaya başlayan kırklar meclisi ile karşı karşıya gelmişti. Hâkimiyet devrinin kısılgına karşılık o Hindistan'daki en büyük memlûk sultanlarından birisi olduğunu ispat etmiştir. Onda muktedir bir yöneticinin sahip olması gereken bütün özellikler toplanmıştı. Aynı zamanda büyük bir din kültürü, idarî ve siyasetî yeterliliği vardı. Ancak onun kadın olması sebebiyle idareye uygun olmadığı düşüncesi onu erkeklere benzemeye ve kadın görünüşünü gizlemeye itmiştir. Erkek kıyafetleri giymekteydi. Delhi meydanlarında file binmiş olarak görünmekteydi. Erkeklerle bir arada

⁸ Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, *Devletü Selâtini'l-Memlûk fi'l-Hind*, Mecelle Kulliyetu'l-Âdâb, Câmi'atu'l-İskenderiyye, el-Mucelledu't-Tâsi'(Dokuzuncu Cilt), Aralık, 1955, s.70 ve devamı; ifade edilmesi gerekir ki O-Raziyye- Erbain topluluğu ile onlara karşı bir cephe oluşturarak ileri gelenleri Türk olmayan unsurlara dayanarak onları yüksek mevkilere getirerek savaşmıştır. Bu durum ona karşı olan düşmanlığın daha da artmasına sebep olmuş ve onları bütün yollarla ona karşı savaşa itmiştir.

⁹ Onun saltanatına muhalif bulunan Türk memlûkleri arasında Vezir Nizâm el-Mulk Cüneydî, 'Alâu'd-Dîn Hânî, Seyfu'd-Dîn Küci, Hân Ayâz ve 'İzzu'd-Dîn Sallârî bulunmaktaydı. Bunlar içinde muhalefeti en güçlü olan kişi vezir Nizâm el-Mulk Cüneydî idi. Bu kişi üzerine musallat bir kılıç idi, onun idaresini sarsmış ve onun için devamlı bir tehdit oluşturarak onun tahttan inmesi için komplö kurmakta tereddüt etmemiştir.

bulunuyor ve meclislerini yönetiyordu. Düşmanlarına ve başta kendisini tahttan indirmeyi planlayan Vezir Nizâmü'l-Mülk -Cüneydî- olmak üzere siyasi rakiplerine karşı seferler düzenliyordu. O-Raziyye- Eved (Oudh) hâkimi Nusretü'd-Dîn Tîş (Tayş)'ten yardım istemek zorunda kaldı ve O, Raziyye'ye yardım etmekte hiç tereddüt etmedi; ancak yalnız başına Ganj nehrini geçerken düşmanlarının eline esir düştü ve hapiste öldü. Yine kendisini destekleyen 'Izzu'd-Dîn İkişlihân (Kişilü Han) isimli bir komutan da esir düşmüştü. Raziyye için askeri harekâttan başka bir yol kalmamıştı. Erkek elbisesi giyerek filine binmiş ve Cemne nehri kıyısında ordugâhını kurarak hile ile düşmanları arasındaki birliği bozma siyasetine başvurmuş ve bunda başarılı olmuştu. Muhammed Sallârî ve Hân Ayâz kendisine katıldı; bunlar Vezir Cüneydî ve diğer düşmanlarını yakalamayı planlıyorlardı. Sonuçta düşmanlarının hakkında gelmeyi başardı. Bazıları onun eline düştü. Bir çokları hapse atıldı ve Vezir Cüneydî öldü.

Düşmanlarından kurtulduktan sonra hükümet işlerinin yeniden tanzim etmeye koyuldu. Bazı emirleri devlette önemli makamlara getirdi. Hoca Muhezzibu'd-Dîn, Cüneydî'nin yerine vezir olarak atandı. Seyfu'd-Dîn Aybek savaş veziri seçildi. Düşmanları arasından kendisine katılmış olan Melik 'Izzu'd-Dîn Kebîr Hân Ayâz'ı ödüllendirerek Lahor'a idareci olarak tayin etti.

Raziyye 634h./1237m. yılında çıkan İsmâilî isyanını bastırmayı başardı. Onlar hicrî 6 Recep 634 tarihinde Delhi'deki camiye saldırmışlar ve namaz kılan pek çok kişiyi katletmişlerdi. Raziyye kendi aleyhine tertiplenen pek çok entrika ve komploları da ortadan kaldırmıştı. Ancak Türk unsuru dışında başka gruplara dayanma çabası Türklerin kendi aleyhine dönmesine sebep olmuş ve ondan kurtulmaya karar vermişlerdi. 638h./1240m.'de Melik Altunyâ (Altuniye) Behâtenda (Taberhinde)'da ona karşı ayaklandı. Raziyye isyanı bastırmak üzere hareket edince ona saldırarak tahttan indirdiler ve yerine kardeşi Mu'izzu'd-Dîn Behrâm'ı geçirdiler. Raziyye yakalanarak hapse atıldı. Melik Altunyâ (Altuniye) Raziyyeyi serbest bırakarak saltanatın onun vasıtasıyla kendisine geçmesi düşüncesiyle onunla evlendi. Ancak Sultan Mu'izzu'd-Dîn Behrâm ve memlûku Giyâsu'd-Dîn Balaban orduları Altunyâ (Altuniye) ile baş etmeyi başardılar.¹⁰ Raziyye bütün yardımcılarının terk etmesiyle yalnız kaldı. İbn Battûta Raziyye savaşıp yenilmesinden sonra kaçtığında "Aç ve, yorgunluktan bitkin olduğu, -sırada- toprağı sürdüğünü gördüğü çiftçiye yöneldi. Ondan

¹⁰ Mahmooda Zakaullah, *The Mamluk Dynasty of India*, s.121.

yiyecek istedi ve çiftçi ona bir parça ekmek verdi. Ekmeği yedi ve uykuya daldı. Bu sırada erkek elbiseleri içindeydi. Uyuduktan sonra ona bakan çiftçi elbisesinin altında işlemeli bir kaftan gördü ve onun bir kadın olduğunu anladı, onu öldürdü ve soydu, atını saldı, tarlasına gömdü. Bazı elbiselerini alarak satmak için çarşıya gitti. Çarşı halkı onun getirdiklerinden şüphelendiler ve onu hâkim olan şihneye götürdüler. -Şihne- onu döverek öldürülmesine karar verdi. Çiftçi onları gömülü olduğu yere götürdü. Onlar -Raziyye'yi- çıkarıp, yıkadılar, kefediler, orada gömdüler ve üzerine bir türbe inşa ettiler. Şu anda mezarı ziyaret edilmekte ve kutsanmaktadır. Burası meşhur el-Cûn nehri kıyısında bulunmaktadır."¹¹

Sultan Behrâm-Şâh b. İltutmüş sultanlığın sefasını çok fazla süremedi. Zira 639h./1242m. yılında Moğollar Pencab'a yöneldiler. Hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan Lahor'u tahrip ettiler. Sultanlarını sevmemeleri ve zulmü yüzünden çok geçmeden onu öldürme planları yapan Memlûk emirleri komplolarını gerçekleştirerek onun yerine İltutmüş'un torunu 'Alâu'd-Dîn Mesûd-Şâh'ı geçirdiler. Onun kısa saltanatı esnasında (639-644h./1241-1246m.) Moğollar (643h.) Mengü Hân komutasında yeniden Hindistan'a girdiler ve Sind bölgesine ilerlediler. Giyâsu'd-Dîn Balaban onlara karşı koyarak çekilmelerini sağladı.

Nâsiru'd-Dîn Mahmûd-Şâh kardeşi 'Alâu'd-Dîn Mesûd'un hallinden sonra onun yerine geçti. Ancak devlet işlerinden çekilerek ulema ve tasavvuf sohbetlerine yönelen Mahmûd Şâh devletin bütün işlerini veziri ve komutanı Balaban'ın omuzlarına bıraktı. Nâsiru'd-Dîn 664h./1266m. yılında ölünce Giyâsu'd-Dîn Balaban onun yerine geçti. Balaban saltanatı ele geçiren üçüncü büyük Memlûk sultanı kabul edilmektedir. Balaban Şemsu'd-Dîn İltutmüş'un memlûku idi. Raziyye'nin saltanatı sırasında Emir Şikâr görevine tayin edilmişti. Ancak ona bağlanmamış ve kardeşi Behrâm-Şâh tarafına katılmıştı. O, 643h./1245m. senesinde Moğollar Mengü Hân komutasında Sind bölgesini işgale niyetlendiklerinde onlara karşı koyarak onları yenilgiye uğratmış ve geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Sultan Nâsiru'd-Dîn Mahmûd zamanında vezirlik görevine tayin edilerek bütün devlet işlerinin yükünü omuzlarına almış ve bölgelerin işlerini basiret ve hikmetle idare etmiştir. Karışıklık ve fitneleri ortadan kaldırmış, Hintlilerden devlete baş kaldıranlara boyun eğdirmiştir.¹²

¹¹ İbn Battûta, *a.g.e.*, s.424; Ahmad, *Early Turkish Empire*, s.204.

¹² Ahmed Mahmûd es-Sâdâtî, *Tarîhu'l-Muslîmîn fî Şîbhi'l-Kâra el-Hindîyye ve Hadâratihim*, 1, Kahire, 1957, 132 ve devamı.

655h./1257m. Sind bölgesi yeni bir Moğol işgaliyle karşılaşmıştır. Balaban ikinci defa Moğollara karşı koymuş ve onları geri çekilmek zorunda bırakmıştır. O saltanata gelince Memlûk devleti yeniden eski gücüne kavuşmuş, şehirler hırsızların ve yol kesicilerin bozgunculuklarından güvenli hâle gelmiş, ülkenin muhtelif yerlerinde kaleler ve müstahkem mevkiiler kurulmuştur. Abbâsi Halifeliğini yıkarak Bağdat'ı 656h./12 Şubat 1258m.'de işgal ve şehirleri tahrip edip halkının kanını döktükten sonra, Şam bölgesinde ilerleyen ve Mısır kapılarına dayanmış olan Moğollara karşı ülkesini korumak amacıyla iki oğlu Muhammed ve Buğrahân'ı Moğol tehlikesine en çok uğrayan sınır bölgeleri olan Multan ve Sâne'ye göndermiştir. Balaban'ın büyük oğlu Emîr Muhammed Moğollarla karşılaşmak üzere sefere çıktığında vuku bulan savaşıardan birinde 684h./1285m. yılında öldüğüne çok üzülen babası Balaban saltanata geçişinden 22 ay sonra 686h./1278m.) yılında ölmüştür.

Balaban Hindistan'a hükmetmiş olan son büyük Türk memlûk sultanıdır. Onun arkasından torunu Keykubâd b. Buğrahan gelmiştir. O genç, uçarı, eğlenceye ve ucuz nefsi zevklere meyilli bir kişi idi. Bu durum emirlerden Nizâmu'd-Dîn Alî es-Sa'yî'yi saltanatı ele geçirmek konusunda cesaretlendirmiştir. O, bu konuda kendisiyle rekabet etmesi mümkün olan kişilerden kurtulmakla işe başladı. Bunların başında Emîr Keyhusrev b. Muhammed b. Balaban bulunuyordu. Balaban kendisinden sonra saltana gelmesi konusunda onu vasiyet etmişti. Nizâmu'd-Dîn bir desise ile onu öldürmüştür. Bunun yanında Balaban'a samimiyetle bağlı memlûk emirlerinden bir kısmını ortadan kaldırarak meydanı kendisine boşaltmıştır.

Bu şekilde Delhî sultanlığı onun saltanatı sırasında karışıklıklar ve ezici fitneler Afgan Halifclilerinin Delhi'ye girmelerine Keykubat'ı öldürüp cesedini Cemene nehrine atmalarına sebep olmuştur. (19 Muharrrem 689h./1290m.) Keykubad'ın öldürülmesi Hindistan'daki Memlûk devletinin feci sonu olarak kaydedilmiştir.

Hindistan'daki Memlûkler Devleti ile Mısır ve Şam'daki Memlûkler Devleti Arasındaki Benzer Yönler

Bu iki devlet arasında pek çok benzer yönler bulunması oldukça ilginçtir. Bu devletler yaklaşık olarak birbirleriyle çağdaş idiler. En azından Hindistan Memlûk Devletinin 689h./1290m. yılındaki yıkılışına kadar öyleydiler. Her iki devlette de sultan köle asıllı Türkler idi. Bunlar Maveraünehir ve Kıpçak

ülkelerinden getirilmişlerdi. Doğuda Gûrîler ve Mısır'da Eyyûbîler efendilerine karşı olan vefaları, savaşta gösterdikleri cesaret, fiziki yapıları, güzellikleri ve heybetleri sebebiyle onlarla ilgilenmişlerdi. Onlar gerek Mısır'da gerekse Gazne ve Delhi'de İslâm'ı kahramanca müdafaa etmeleri ve bu yolda fedakârlıklarda bulunmalarıyla övülmeye layıktırlar. Yetişme şartlarına, köle olarak satın alınmış olmalarına, devirlerinin karışıklıklar ve fitnelerle dolu olmasına karşılık onlar gerek Hindistan'da gerekse Mısır'da imar ve inşa faaliyetleri ile ilgilenmişler ve kendilerini her çeşit ilim, sanat ve estetik ile donatmışlardır. Bu sebeple çağları ilim ve sanatın yükseliş zamanları olmuştur. Kahire, Trablusşam, Delhi ve Ecmîr'i dolduran eserlerin izleri bunları inşa eden kavim için çok kolay bir iş olduğunu dile getirilmektedir. Mimarî şekillerin belirlenmesi, yüksek minarelerin dikilmesi ve kubbelerin yükselmesi sanat bakımından geri kalmadıklarını gösterir.

Delhi Sultanları, Memlûk Sultanlarının Kahire, Dimaşk, Trablus ve Kudüs'te yaptıkları gibi cami, medrese ve sarayların inşasına önem vermişlerdir. Gerek Delhi ve gerekse Mısır ve Şam'daki eserler mimari ve süslemede İran sanatının geleneklerinden etkilenmişlerdir. Delhi'de Hind mabedlerinin kalıntıları ve Mısır'da Mukattam ve Tare taş ocakları bunlara malzeme sağlamış; düğümlü kemerler, eyvanlar, ihtişamlı kubbeler, inceden inceye ölçülmüş hoş görünüşlü minareler, duvarlarda minyatürler, duvarları kaplayan her çeşit yapraklı süsleme ve dalgalı bitki dalları, geometrik süslemeler ve Arap hattı kullanılmıştır. Delhi Sultanlığında inşa edilmiş olan en önemli cami Kutbu'd-Dîn Aybek'in 587h./2191m.'de Delhi'yi fethini ebedileştirmek için yaptırdığı Kuvvetu'l-İslâm Camii'dir. Bu cami daha önce bir Hind mabedinin bulunduğu yere inşa edilmiş ve İttutmuş 628h./1230m.'de buna ilaveler yapmıştır. Maalesef bu eserden çok az bir kalıntı ve Kutbu'l-Menâr denilen minareden ve güney cephesinin dayandığı sahanlığının geldiği kısım haricinde bir şey kalmamıştır. Aybek, Muhammed el-Gûrî devrinde nâ'ibü's-saltana görevini yaptığı sırada bu caminin inşaatı başlamıştır. Ancak ilk katı tamamlanmış geri kalan dört kat İttutmuş devrinde bitirilmiştir. Adı geçen minare koni şeklinde mukarnaslarla birbirinden ayrılan beş kattan oluşmaktaydı. Minarenin yüksekliği 234 adıma ulaşmaktadır, çapı kaidesinde 47 adım tepesinde 9 adımdır. Koninin yüzeyi ilk katta yarım daire şeklinde dikey birbirini takip eden ince kanallarla süsleniyor ve bunlar ikinci katta ortada yazı olan bordürlerle sınırlanıyordu. Bu bordürde Kur'an âyetleri, Sultanın isimleri yarım daire kanalı veya dikey yuvarlak kısmın üzerinde bulunuyordu;

Bunlar Kutbu'd-Dîn Aybek, İltutmuş ve bina mütevellisine izafe olan her kattın etrafını çevreliyordu. Belirtilmesi gereken bir husus da -yapının- ilk üç katının kum taşından, geriye kalan iki katının ise mermerden yapılmış olduğudur.¹³

Bu minaredeki genel koni şekli büyük oranda Esnâ minaresine, ikinci kat Uksur'daki Ebû el-Haccâc'a, silindirik konik gövde Meşhedü'l-Kıblî şelaleler yakınındaki güney minaresi ve Meşhedü'l-Bahrî'nin kuzey minaresine, Konik gövde Asvân minaresine benzemekte ve bunların hepsi tarihi olarak Fatimîler devrine gitmektedir ki hepsi Fars (İran) modelinden etkilenmişlerdir. Aynı şekilde en-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn'un Kale'de bulunan iki minaresi, bilinmektedir ki mahrutî (konik) kat kullanılması İran minare mimarisinde bilinen bir husustur. Bu usûl çok uzaklara yayılarak Kutbu'l-Menâr ile Hindistan'da temsil edilmiştir. en-Nâsır Muhammed'in Kale'deki en alt katın süslemesinin kırılmasındaki çentikli/dairevi dalgalı girintilerden oluşan dikey işlemler ve onun üzerinde yükselen ikinci katın süslenmesindeki kırılmış yatay işlemler şüphesiz bunlardandır. Bu belirgin dalgalanmalar ve girintiler büyük oranda Kutb Menâr minaresini süsleyen dikey kanallar veya dairevi çıkıntılara benzemektedir ki bu durum bu kanal veya köşelerin kaynağının İran olduğunu teyit etmektedir.¹⁴

İlginçtir ki Mısır'daki Memlûkler Devletinin kurucusu 'İzzu'd-Dîn Aybek et-Türkmânî ve Hindistan'daki Memlûk Devletinin kurucusu Kutbu'd-Dîn Aybek'tir. Bunun yanında Hindistan'daki memlûkler Balaban zamanında Moğollarla karşılaşmış ve onları yenmişler, Mısır'daki Memlûkler de Moğol kuvvetlerini 'Ayn Câlut'da yenilgiye uğratmışlardır. İki devlet arasındaki benzerliklerden biri de iki devletin de tahtına Kahire ve Delhî'de kadın iki memlûk sultanın oturmuş olmasıdır. Delhî tahtına Raziyyetü'd-Dîn ve Mısır tahtına Şecertüddür oturmuştur. İkisi de basiret ve otoriteyle idarede bulunmuşlardır. İkisi de kadın olmaları sebebiyle halkın muhalefetiyle karşılaşmışlardır. Her ikisinin hayatı da öldürülerek son bulmuştur.

¹³ Bu câmi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Brown, *Indian Architecture The Islamic Period*, Bombay, 1942, s. 6-12; Carr (S.), *The Archaeology and Monumental Remains of Delhi*, Ludhiana, 1876; Zeki Muhammed Hasen, *Tatavvuru'l-Me'âzin*, Mecelletu'l-Kitâb, Eylül, 1946; Kamal el-Din Sameh, *Minarets in Persia and India*, B.F.E.C.U., Cairo, 1954.

¹⁴ Bu modeller Meşhed yakınlarındaki Sencâb'da Arslân Yaseb minaresinde (Dördüncü hicri asrın sonları), Buhara'da Külliyyân mescidi minaresinde ve İsfahan Camii minarelerinde bulunmaktadır. Çev. Notu: Yazarın bu eserlerin menşeiini İran'a bağlamak istemesi sanat tarihçileri tarafından iddialı bir görüş olarak değerlendirilmektedir.

Delhî'deki Memlûk Sultânlarının Abbâsî Devletinin Moğollar tarafından yıkılmasından uzun yıllar geçmesine rağmen manevî bağlılıklarını ifade maksadıyla Abbâsî halifesi el-Mu'tasım Billah'ın adını Sultan Ebû el-Muzaffer Nâsîru'd-Dîn Mahmûd (644-664h.) ve Sultan Ebû el-Muzaffer Balaban zamanlarında paralara işlenmiş olması dikkat çekicidir. Yine Mısır Sultanı ez-Zâhir Baybars Halife el-Mustansır Billah Ebû el-Kâsım Ahmed'in isminin sikkelere nakşedilmesini emretmiş, Onu Kahire'ye getirerek biat etmiş ve şehirde ikamet ettirmişti.¹⁵

İki devlette benzer yönler içinde en önemlisi İttutmuş'un kızı Raziyye'nin Delhî'de Memlûk saltanatına ve Mısır'da ise Şecerüddür Ümmü Halil'in Mısır Memlûk saltanatına geçmesidir. Her iki melikede cesaret, basiret, işleri yürütmedeki kabiliyetleri, zekaları, krizlerle başa çıkmadaki güçleri, derin görüşlülükleri gibi kendilerini yönetime ehil kılan bu özelliklerle temayüz etmekteydiler. İkisi de durumlarını zorlaştıran kadınların devlet kademelerine gelmelerini kabul etmeyen gelenekler karşısında sıkıntıya düşmüşlerdi. Hindistan'daki yerel yöneticiler ve devletin ileri gelenlerinin muhalefeti Raziyye'nin gücünü ve kudretini büyük nispette azaltan bir durum idi. Kendi yönetimine karşı olan muhaliflere karşı koyabilme düşüncesi onun erkek görünüşüne bürünmesine ve seferlere komuta etmesine yol açan sebeplerdendi. Aynı şekilde Şecerüddür'de Mısır'da benzer bir durumla karşılaşmıştı. Memlûk saltanatına bir kadın olarak geçtiğinde Memlûk emirlerinin ileri gelenleri onu ve eşi Melikü's-Sâlih Necmu'd-Dîn'i koruyor olmalarına karşın tahta geçmesi Kaymeriyye emirleri arasında iyi karşılanmamış ve saltanat için Eyyübî ailesine yönelmişlerdi. Şecerüddür'ün durumu bu yüzden sıkıntıya girmiş ve Mısırlıların kendilerini bir kadının yönetmesine karşı huzursuzluklarını izhâr edip Kahire'de bazı karışıklıklar çıkınca bu sıkıntı daha da artmıştır. Bu muhalefetin arkasında bir kadının yönetime gelemeyeceğine inanan ulema bulunmaktaydı. Bunların başında Şeyh 'Izzu'd-Dîn İbn 'Abd es-Selâm gelmekteydi. Bu durumda – Şeceru'd-Dürr- Abbâsî halifesi el-Mu'tasım'a yaklaşmak zorundaydı ve kendisine Ümmü Halil el-Musta'simîyye lâkabını almıştır. Halifeyi kendinden razı etmek için sikkeye onun adını da yazdırmıştır. Daha sonra es-Sâlihiyye memlûklerinden onun yanında bulunan emirler halîfeye bir mektup yazarak onun durumunu sağlamlaştıracak ve saltanatını güçlendirecek hukukî bir belge istemişler ancak halîfe bunu kabul etmeyerek Şecerüddür'ün saltanata

¹⁵ el-Makrizî, *es-Sulûk li-Ma'rifeti Duveli'l-Mulûk*, I, 450; Ayrıca bkz. Muhammed 'Abdu'l-'Âl Ahmed, *Edv'aun Cedide 'alâ lhyâi'l-Hilâfeti'l-'Abbâsiyye*, İskenderiye, 1987, 58.

çıkmasına karşı oluşunu açıkça ortaya koymuş onlara, "Eğer sizde adam kalmadıysa bize bildirin size bir adam gönderelim."¹⁶ Şeklinde mukabele etmişti.

Her iki ülkedeki memlûk emirler mutlak hakim kimselerdi; istediklerini tahta geçiriyorlar ve istediklerini tahttan indiriyorlardı, Raziyye'nin babası İltutmuş tarafından veliâht olarak vasiyet edilmesine rağmen emirler saltanata İltutmuş'un oğullarından toy bir çocuğu tahta geçirmişlerdir.

Bu şekilde Sâlihiyye memlûkleri bu göreve gelebilecek Eyyübî ailesinden pek çok kimsenin var olmasına karşın onu Mısır tahtına oturtmuşlardır. Şeceru'd-Durr kendisine muhalefete edenlere karşı durumunu güçlendirmek için 'İzzu'd-Dîn Aybek ile evlenmiştir. Raziyye de yerini sağlamlaştırmak için Melik Altuniye ile evlenmişti.¹⁷ Ancak her ikisinin sonu da kötü olmuştur. Her ikisi de öldürülmüşler ve ancak ölümlerinden bir süre sonra defnetmişlerdir.

ABSTRACT

BETWEEN MAMLUK SULTANATE STATE IN INDIA AND MAMLUK SULTANATE STATE IN EGYPT -A COMPERATIVE RESEARCH-

In this article, translated from Arabic into Turkish, author compares Mamluk Sultanate in India and Mamluk Sultanate in Egypt in many aspects including political and social dimensions. First general political history of Mamluk Sultanate in India was elucidated. After that, similar aspects of Mamluk Sultanate State in India and Mamluk Sultanate State in Egypt were explained.

Key Words: Egypt, India, Mamluk, Turk, History

¹⁶ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.1, K.2, s.368.

¹⁷ Raziyyenin evliliği Şecerüddür'den biraz farklı olarak Melik Altuniye'nin saltanatını temin için onun zoruyla olmuştur. Çn.

KİTABİYAT

Haşim ŞAHİN*

Mustafa DAŞ, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, 246 s.

Dünya tarihinin en önemli devletlerinden birisi olan ve yaklaşık bin yıllık tarihe sahip olduğu bilinen Bizans Devleti'nin çözülme ve nihayetinde 29 Mayıs 1453 tarihinde Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed tarafından ortadan kaldırılması süreciyle ilgili olan bu araştırma önsöz, kısa bir girişten sonra dört bölüm, sonuç, haritalar, bibliyografya ve indeksten müteşekkildir. Yazar eserinin önsözünde bu araştırmayı yapmaktaki hedefinin tarihi boyunca birçok tehlikelere maruz kalmasına rağmen ayakta kalmayı başaran Bizans İmparatorluğu'nun yaşama gücünü hangi faktörlerin tükettiği konusuna cevap aramak olduğunu ifade etmektedir.

Bizans Devleti'nin genel tarihi hakkında çok kısa değerlendirmelerin yer aldığı giriş bölümünden sonra, "Bizans ve Batı Hıristiyan Dünyası" başlığını taşıyan birinci bölüm yer alır. Bu bölümde bilhassa 12 Nisan 1204 tarihinde Batılı Hıristiyan güçlerden müteşekkil Haçlı ordusunun Bizans Devleti'nin başkenti olan Konstantinapolis'i ele geçirmek suretiyle Bizans Devleti'nin buradaki siyasi varlığına son vermeleri sonucunda, Bizans'ta meydana gelen yeni siyasi anlayış ve değer yargılarına değinilmektedir. Latin işgali sonrasında daha da derinleşen Roma Kilisesi-İstanbul Kilisesi ayrımı, Latin işgalinin Bizans kamuoyundaki yankıları bu bölümün konuları arasındadır. Yazar, şehirlerin ecesi İstanbul'a giren Latinlerin yapmış olduğu zulümleri şu şekilde nakletmektedir:

"Bizans kamuoyu Haçlıların 'Kraliçe şehre' girişlerini toplumsal bir felaketin ve Tanrının seçtiği halkın esaretinin' işareti olarak görüyordu. Sokaktaki Bizanslı dehşetle, maruz kaldığı canavarca yağmadan sonra artık şehrin kutsallığını kaybettiğine vakıf olmuştu. Üstelik bunu yapanlar kendilerine İsa'nın askerleri adını verenlerdi. Kentteki yangınlar, tecavüzler ve sayısız iğrençlik, alçaklıklar, kadınlara ve çocuklara karşı işlenen barbarlıklar Bizans halkı tarafından peyderpey öğrenilmişti. Bizans kamuoyunda artık Latin adı her şart altında savaşılmaması gereken iğrenç kafiri ifade eder hale gelmişti. Böylece eskiden

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Ed. Fakültesi Tarih Bölümü.